

Son Dönem Çalışmaları Işığında Antiokheia Hipodromu/Circusu

Hatice Pamir* – Büşra Kocaman Sakin**

Öz

Antik Çağ'ın büyük metropol kentlerinden biri olan Antiokheia'da, hipodrom ya da circus olarak adlandırılan anıtsal spor yapısı, antik kentin kuzeyinde, Basileia/Insula olarak adlandırılan mahallede yer almaktadır. 1932-1935 yılları arasında Antakya Kazı Komitesi tarafından sondaj kazıları tamamlanmadan bırakılmış, 2011 yılından itibaren yeniden başlatılan Antakya kazıları ile mevcut olmayan üst yapının oturduğu temeller ile *euripusa* ait kalıntıların bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. Yapının doğu tarafında, toplam on altı merdiven kalıntısı yer almakta olup *sphendone*de korunan bu merdivenler, batı *caveada* mevcut değildir. Yapının temellerinin inşasında *opus caementicium* tekniği kullanılmıştır. Yapının üst strüktürünü taşıyan tonozların duvarları kesme blok taştan, tonoz kısmı ise *opus caementicium*dan inşa edilmiştir. İki katlı oturma sıralarını ayıran yürüyüş yolu ve üstte sütunlu galeri olarak düzenlenmiş yürüyüş yolları, merdivenlere ve güneyde *carceres*in iki yanındaki kulelere bağlanmaktadır. *Euripus* platformu üzerinde su düzenlemelerine ait atık su kanalları ve sifon sistemleri uygulanmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapının ölçüleri, dıştan 513x113 m olup ortalama 80 bin kişiliktir. Güney uçta yer alan yarış başlangıç yeri *carceres* üzerindedir ve toplam yarış alanına açılan on iki kapı bulunmaktadır. *Carceres*in doğu ve batı kenarlarında, kulelerle alana giriş yapılan yan kapılar, *sphendone* üzerinde ise çıkış kapısı tanımlanmıştır. Mevcut yapının, burada daha önce var olan başka bir yapının üzerine, MS 115 depreminden sonra inşa edildiği, MS 4. yüzyılda restorasyon ile yenilendiği, 458 yılı depreminden sonra büyük tahribat geçiren yapının giderek gözden düştüğü, geçici onarımlarla kullanıldığı, MS 526 ve 528 yılı depremlerinden sonra da zamanla terkedildiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antiokheia, Hipodrom, Circus, Euripus, Carceres.

The Hippodrome/Circus of Antioch in the Light of Recent Studies

Abstract

The Antioch hippodrome/circus is located in the Basileia/Insula area to the north of the ancient city. It was partly excavated between 1932 and 1935 by the Antioch Excavations Expedition; however, the excavations were interrupted for various reasons. The Antioch excavations were restarted in 2011, during which the foundations on which the superstructure once stood, as well as remains related to the euripus, were unearthed.

* Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, hpamir@mku.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-7570-2678>

** Öğr. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sanat ve Tasarım MYO, Hatay/TÜRKİYE, bkocaman@mku.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-7091-0761>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Atf/Citation: Pamir, Hatice – Kocaman Sakin, Büşra, "Son Dönem Çalışmaları Işığında Antiokheia Hipodromu/Circusu", *Höyük* 16, 2025, 123-148.

A total of sixteen stairway remains of the building have survived. These stairways are preserved on the eastern side and at the sphendone, whereas the stairways on the western cavea are not preserved. The opus caementicium technique was used in the construction of the building's foundations. The walls of the vaults supporting the superstructure were built of cut stone blocks, while the vaults themselves were constructed using opus caementicium. The walkways separating the two-tiered seating rows and the upper colonnaded galleries are connected to the stairways and to the towers flanking the carceres at the southern end. Drainage canals and siphon systems reflecting water-management arrangements were implemented on the euripus platform. The structure, extending in a north-south direction, measures 513x113 m externally and had a seating capacity of approximately 80,000 spectators. On the carceres, the starting point of the races at the southern end, there are twelve gates opening onto the racing track. Side gates providing access to the arena are located within the towers on the eastern and western sides of the carceres, while an exit gate is present at the sphendone. The present structure was built over an earlier construction after the earthquake of AD 115. It was renovated in the 4th century AD. Following the earthquake of AD 458, the building suffered extensive damage and gradually fell out of use, and after the earthquakes of AD 526 and 528, it was progressively abandoned.

Keywords: Antioch, Hippodrome, Circus, Euripus, Carceres.

Giriş

Hatay ili, Antakya Küçük Dıyan Mahallesi'nde, antik hipodromun bulunduğu yer ve çevresinde 2013 yılında kazı çalışmaları başlatılmıştır. Antik Çağ'da'ki adıyla Antiokheia ad Orontem/Asi kıyısındaki Antakya, Helenistik Dönem'de kurulmuş, bölgenin görkemli ve önemli kentlerinden biri olmuştur¹. Coğrafi konumu itibarıyla Kuzey Suriye ve Orta Doğu coğrafyasını, Anadolu ve Akdeniz'e bağlayan doğal geçitler üzerinde yer alan kent, bin yılı aşkın bir süre boyunca hem bölgedeki ticari hareketliğin hem de kültürel etkileşimin kesişme noktası olmuştur. Büyük İskender ile başlayan ve ardından I. Seleukos ile devam eden, Yakındoğu'nun Helenizasyon sürecinin bir sonucu olarak sınırları batıda Sardis'ten doğuda Semerkant'a kadar uzanan Seleukos Krallığı'nın yönetim merkezi olan, Antakya ve Samandağ civarını kapsayan ve Seleukis olarak adlandırılan bölgede iki önemli kent kurulmuştur. I. Seleukos önce Samandağ'da kendi adını verdiği Seleukeia Pieria'yı, ikinci olarak Antakya'da babasının adını verdiği Antiokheia'yı kurmuştur². I. Seleukos tarafından MÖ 300 yılında kurulan Antiokheia, Habibi Neccar Dağı³ ile Asi Nehri⁴ arasında uzanan kayalık yamaç ile ova düzlüğü arasında kurulmuştur. Yaklaşık 225 hektarlık bir alana yayılan kentin planı, *Xenarius* tarafından tasarlanmıştır⁵. Antiokheia, kuruluşundan itibaren

1 Downey 1961, 12; Pamir 2011, 21-37; Pamir 2014a, 78-123.

2 Downey 1961, 581-582. Antiokheia adıyla kurulan kentlerin ilkidir ve en yaygın kullanımı ile Antiokheia adıyla bilinmektedir. Ancak zaman içinde diğer Antiokheia adını taşıyan kentlerden ayırmak için Ἀντιόχεια ἐπὶ Δαφνῆς (Daphne yanında/yakınındaki Antiokheia) ve Ἀντιόχεια ἢ ἐπὶ Ὀρόντου (Asi kıyısındaki Antiokheia) isimleri kullanılmıştır. MS 4. yüzyılda zenginliği ile Antiokheia, Doğunun Tacı, Doğunun Taçlı Kenti olarak da isimlendirilir: Ammianus Marcellinus, XXII., 9.14. "...*Antiochiam, orientis apicem pulcrum*".

3 Downey 1961, 523. MS 6. yüzyıl ortalarından itibaren büyük yıkım ve tahribatlardan sonra, dağdan gelen sel sularını Asi Nehri'ne ulaştıran derin vadi Parmenius/Hacıkürüş Deresi'nin kuzey kısmı Stavrın, güney kısmı ise Silpios olarak adlandırılmıştır.

4 Downey 1961, 184. Asi Nehri, bölgeye Grekçe konuşanlar gelmeden önce Assur belgelerine göre Arantu, eski Yunanca belgelerde Orontes, Typhon, Drakon, Axios, Ophites ya da geç dönem belgelerinde doğulu anlamında Orentes olarak kullanılmıştır. Asi Nehri'nin Assur belgelerindeki adı için bk. Luckenbill 1926, 166, 215, 223.

5 Kentin büyüklüğü için Downey 1961, 79; Kentin kuruluşu için Downey 1961, 55, 67,70; Tzetzes 2015, 7.19 (Hikaye 118)'daki kayıta: Seleukos, Antiokheia adında 24 kent kurdu, Antokheia'nın kuruluşu sırasında Attaeus, Perittas ve Anaxikrates 'i (ktismaton epistatas) bina teftişinden sorumlu kimseler olarak atadı şeklinde

bölgenin önemli bir kenti olmuş; Helenistik, Roma ve Erken Bizans dünyasının dört büyük kenti olan Roma, Konstantinopolis (İstanbul) ve Alexandria (İskenderiye) arasında yerini almıştır⁶. Kent diğerlerinden farklı olarak tarihi boyunca doğal felaketler ve istilalar nedeniyle büyük yıkımlar geçirmiştir. Özellikle Justinian Dönemi'nde yaşanan büyük yangın, 526-528 depremleri, Sasani işgali ve büyük veba salgını kenti büyük ölçüde tahrip etmiş; 525-542 yılları arasında Antiokheia harabeye dönmüştür⁷. Antiokheia, MS 7. yüzyıldan itibaren giderek eski ihtişamını yitirmiş, küçük bir kente dönüşmüştür⁸.

Antik kayıtların verdiği bilgilerden, Antiokheia'nın Helenistik Dönem'de kurulan dört mahallesi⁹, Roma Dönemi'nde ise en geniş sınırlarına ulaşmış olduğu Roma Döneminde ise 18 mahallesi bilinmektedir¹⁰. Günümüzde, Asi Nehri ve Habibi Neccar Dağı'nın batı yamaçları boyunca uzanan kentin, Hacıkürüş Deresi (*Parmenios*)'nin kuzeyinde kalan kısmı kısmen, güneyi ise tamamen modern yerleşim altında kalmıştır. Uzun yıllar unutulmuş Antik Çağ'ın dört büyük metropolisinden biri olan Antiokheia'da ilk dönem kazıları, Antakya'nın Fransız Manda Yönetimi Dönemi altında olduğu 1932-1939 yılları arasında yapılmış olup çok sayıda arkeolojik eser başta Amerika ve Fransa olmak üzere dünyanın farklı müzelerine götürülmüştür (Resim 1)¹¹. Uzun bir suskunluğun ardından başlayan ikinci dönem çalışmaları, 2004-2008 yılları arasında yüzey araştırmaları şeklinde gerçekleştirilmiştir¹². Çalışmalarda, kent genelindeki arkeolojik doku sistematik bir şekilde taranarak tespit edilmiş, kentin topografik haritası çıkarılmış ve yüzeyde görülen arkeolojik kalıntılar belgelenmiştir¹³. 2010 yılından itibaren modern inşaat kazılarında ortaya çıkan ve yoğun arkeolojik kalıntı içeren alanda, uzun süre Hatay Müze Müdürlüğü başkanlığında kent içi kurtarma kazıları yürütülmüş ve antik kentin Roma Dönemi kalıntılarına kadar ulaşılmıştır. Helenistik Dönem kalıntıları ise Roma Dönemi'nin altında olduğundan dönemin mimari kalıntıları çok az tanımlanabilmiştir¹⁴.

Antiokheia'nın Antik Çağ'daki kentsel yerleşimi içinde yer alan dört ana mahalleden biri olan *Basileia*, burada bulunduğu düşünülen saray nedeniyle bu adla anılmaktadır. Söz konusu alan, Asi Nehri'nin Antik Çağ'da mevcut olup günümüzde kurumuş olan kollarıyla çevrelenmesi sonucu ada görünümü kazanmış ve bu nedenle "Ada (*insula*)" olarak adlandırılmıştır. Bu bölgede 2011 yılında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiş, 2013 yılından itibaren ise "Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları" adı altında sistematik kazılara başlanmıştır. Söz konusu kazılar günümüzde de devam etmektedir.

Ada mevkisine, II. Seleukos Kallinikos (MÖ 246-226) ve III. Antiokhos (MÖ 223-187) Dönemi'nde, kentin ikinci ve üçüncü mahallesi olarak yerleşilmiştir. Bu mevki MS 4. yüzyıl başlarına kadar

belirtilmiştir.

6 Downey 1961, 3; Pamir 2014, 79; Pamir 2014b, 101.

7 Downey 1961, 12-13.

8 Antiokheia'nın kuruluşundan MS 638'deki Arap işgaline kadar olan tarihi için ayrıntılı olarak bk. Downey 1961.

9 Downey 1961, 67, 91, 93, 99.

10 Pamir 2008, 945-962.

11 1932-1939 yılları arasındaki kazı sonuçları için bk. Antioch on the Orontes I-V.

12 Bu dönem yüzey araştırmaları Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi tarafından desteklenmiştir. Yapılan yayınlar ile ilgili bk. Pamir 2014c, 321.

13 Pamir 2014b, 101-114.

14 Pamir 2014a, 79-123; Pamir-Sezgin 2016, 251-280.

Helenistik ve Roma Dönemi'nin yönetim merkezi olmuştur¹⁵. Burada, kentin kamusal yapıları Hipodrom, Tapınak ve Stadyum toprak üzerinde görülebilmektedir. 1930'lu yıllarda kazıları yapılan A, B, C, D ve E hamamları ile bugün çeşitli müzelerde sergilenen yüksek kaliteli mozaiklerin yer aldığı Roma Dönemi konutları büyük ölçüde toprak altında kalmıştır. Bir diğer önemli yapı olan İmparatorluk Sarayı'nın da burada olduğu antik kayıtlardan bilinmektedir¹⁶. Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazı çalışmaları, Ada mevkiindeki antik hipodromda, podyumlu tapınak ve antik hipodromun kuzeybatı ve güneybatı tarafında yürütülmektedir (Resim 2)¹⁷.

Antiocheia Hipodromu/Circusu

Antiocheia'da günümüze kalıntıları ulaşan ve büyüklüğüyle etkileyici yapılarından biri olan antik hipodrom, ilk olarak 1932-1935 yılları arasında kazılmış ancak kazısı tamamlanmadan terkedildiğinden zaman içinde tekrar toprakla örtülmüştür¹⁸. Helenistik Dönem'den itibaren hipodromun varlığı bilinmekte¹⁹ ise de yapı Roma Dönemi'nde yeniden inşa edilmiş, Circus olarak da adlandırılmıştır²⁰. Antik hipodrom kalıntılarının 1932 yılı hava fotoğrafından da görüleceği üzere, sadece üst oturma sıralarına ait merdivenler toprak yüzeyinde görülmektedir (Resim 3). İlk kazı çalışmaları 1932-1934 yılları arasında Antakya Kazı Grubu (The Committee of Antioch Expedition) tarafından W. A. Campbell başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Yapının doğusu, güney ve güneybatısı ile *euripus*un bir kısmı kazılmıştır²¹. Hipodromda ikinci kazı dönemi ise 2011 yılında başlatılmış olup kazılar antik hipodromun batı ve doğu kısmında oturma sıralarının temelleri olan *cavea* ve *euripusta* yürütülmektedir.

Cavea²²

Hipodromun yarış alanı ile arenayı kuşatan ve güneyde *carcerese* bitişik oturma sıralarından oluşan *cavea*sı, 1932-1935 yılı kazılarında kısmen kazılmış ve tanımlanmıştır. 2013 yılından itibaren başlayan ikinci dönem kazılarında ise daha önce kazılmayan batı tarafta çalışmalar yürütülerek yeni verilere ulaşılmıştır. Buna göre *cavea*nın arenaya bitişen kısmında; doğu, kuzey ve batıda moloz, çakıl taşı ve roma harcı ile inşa edilmiş bir podyumun temeli uzanmaktadır. Podyum, *cavea* oturma sıralarını arenadan ayıran hem koruyucu hem de oturma sıralarını tutan duvardır.

15 Downey 1961, 91-92; II. Seleukos (MÖ 246-226) kentin ikinci mahallesini Asi Nehri'nin kollarının çevrelediği bu yerde kurmuş, adanın etrafını surlarla çevreleyerek köprülerle kentin diğer kısımlarına bağlamıştır. III. Antiokhos (MÖ 223-187) Yeni Mahalle olarak adlandırılan mahalledeki imar faaliyetleri ile yeni mahallenin kuruluşunu tamamlamıştır. Downey 1961, 640 vd. Ada mevkiinde yer alan saraydan ve kentin hipodromundan Quintus Maxius Rex'in ziyareti sırasında bahsedilmiştir.

16 Downey 1961, 643-644.

17 Pamir 2015, 271-294; Pamir 2017, 371-394; Pamir 2018, 75-88; Pamir vd.-2019, 339-362; Pamir vd.-2020, 349-370; Pamir vd. 2022, 387-408. Bu makalede son veriler ile 1932-1935 yılı kazı sonuçlarından elde edilen veriler birlikte değerlendirilecektir.

18 İlk dönem kazıları için bk. Campbell 1934, 34-41; Campbell 1936, 1-10; Campbell 1938, 205-217.

19 Downey 1961, 647-648; Campbell 1934, 34-41. "Yapı her ne kadar dönüşümlü olarak hipodrom ve circus olarak adlandırılrsa da, kullanım biçiminin Roma geleneğine uygun ve circus amaçlı olması nedeniyle circus olarak tanımlanması daha doğru olacaktır..."

20 Campbell 1934, 34-41.

21 Campbell 1934, 34-4, 204-205; Campbell 1936, 1-2.

22 Oturma sıraları için Cavea terimi kullanılmıştır. Tiyatro, Odeion veya Bouleuterion gibi yapılarda sahneyi kuşatan ve oturma sıralarından oluşan kısım cavea olarak isimlendirilir. Hipodromlar Yunan gelenekli bir yapı tipi olarak kabul edildiğinden burada Yunanca terminoloji ile tanımlanmıştır. Hipodrom ve circuslardaki mimari terimler için bk. J. Humfrey 1986; Campbel 1934. Bazı yayınlarda cavea terimi yerine oturma sıraları terimi kullanılmıştır.

Caveanın arenaya bakan yüzünde yer alan podyum duvarının yükseldiği temel kalıntıları, Roma betonu ve dere taşları kullanılarak çeperi kalıpla sınırlandırma tekniği ile üretilmiş *opus caementicium*²³ tekniğinde inşa edilmiştir (Resim 4). Kullanılan *opus caementicium* harcı, kireç ve iri taneli nehir kumu karıştırılarak elde edilmiştir. Bu şekilde moloz, çakıl taşı ve betondan yapılan podyum temelini kalıp inşa metodu *cavea*, *euripus* ve merdivenlerin inşasında da görülmektedir. Podyum temelini dış yanında yapılan sondaj çalışmasında 2 m derinliğe kadar inilmiş, temelin siyah renkli balçık nehir birikintisi üzerine oturduğu görülmüştür. Kuzeybatı *caveada* podyum temelini arenaya bakan yan yüzü, kabaca işlenmiş 0,90x0,60x0,55 m boyutlarında kireçtaşı bloklar ile kaplanmıştır (Resim 4-5). En iyi korunan kuzeybatı *caveada* podyum temelini genişliği 2,15 m'dir.

Arenayı, oturma sıralarından ayıran podyum yüksekliği, merdiven kalıntılarının yüksekliğine göre 3 m olarak hesaplanmıştır²⁴. Podyum, kireç taşından ağır korniş bloğu ile sonlanmıştır. Podyumun üstte korniş çıkıntısı ile birlikte genişliği 3 m'dir²⁵. Podyum boyunca çok sayıda 0,32 m kalınlıkta, beyaz mermerden kaplama parçaları bulunmuştur. Bir mermer parçanın üzerinde, kırmızı boya izleri ile aynı kalınlıkta kamış biçimli silme çizgileri vardır. Bunlar muhtemelen podyum kornişinin altına bitişen mermer kaplama levhalarıdır ve daha sonraki bir evreye ait süslemeyi yansıtmaktadır²⁶.

Kuzeybatı *caveada*, podyum temeline bitişen oturma sıraları ve yürüyüş yoluna ait temeller tanımlanmıştır. Podyuma dik bitişen ilk sıradaki moloz ve Roma betonun genişliği ortalama 2,20 m, temel kalıntıları 4x5 m ölçülerindedir. Bu duvarlar zemini toprak olan bölümler veya odacıklar oluşturmaktadır. İlk oturma sırasını taşıyan tonozların oturduğu ve bu temellerin oluşturduğu ilk sırayı, 2,20 m genişliğinde bant şeklinde yapılan podyuma paralel uzanan yürüyüş yolu temeli *ambulacrum* (*diazoma*)²⁷ sınırlandırmaktadır. *Ambulacrum*un, batı *caveada* olmayan ancak doğu *caveada* kalıntıları günümüze ulaşan merdivenlere bağlandığı ve birinci kat oturma sırası ile ikinci kat oturma sırasını ayırdığı belirgindir. İkinci sırada, aynı zamanda yapının dış çeperini de oluşturan temellerin genişliği ortalama 2,20 m'dir. İçi boş ve zemini toprak bölmelerin oluşturduğu bu odacıklar 4x7m ölçülerinde olup ikinci kat oturma sırasına aittir. İkinci bölmelerin sırası, ilk sırayı oluşturan bölmelere göre daha büyüktür. İkinci kat oturma sırasına ait tonozların oturduğu temelleri dıştan sınırlandıran, podyuma paralel olarak uzanan 2,2-2,4 m genişlikteki temel, üstte yer alan bir diğer ikinci *ambulacruma* aittir²⁸ (Resim 4-5). Yapıyı dıştan kuşatan temelin üst kat oturma sıralarının üzerindeki yürüyüş yolu olan ikinci *ambulacrum*, sütunlu galeri olarak düzenlenmiş olmalıdır²⁹. Bu galeriyi dıştan kuşatan duvarın dış yüzü, yaklaşık 0,8x0,8x0,5 m ölçülerinde kireçtaşı bloklarla kaplanmıştır³⁰.

23 Ward-Perkins 1979, 63 vd; Lancaster 2005, 3-4. Roma betonu (*opus caementicium*), agrega, bağlayıcı madde kireç, volkanik deposit olan pozzolona ile sudan oluşan yapay bir yapı malzemesidir. Agrega esasen çakıl, taş ve moloz parçaları, kırık tuğlalar vb. gibi bir dolgu maddesidir. Ahşap kalıp kaldırıldıktan sonra estetik olmayan yüzeyi farklı bir malzemeyle taş veya mermer plakalarla kaplanmıştır. Roma betonu, Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren kullanılmış. Büyük boyutlu yapıların inşasında sağlam olması şekillendirme zorluğu olmaması, hızlı inşaatı izin vermesi, güvenli ve ucuz olması nedeniyle tercih edilmiştir.

24 Campbell 1934, 36; Pamir 2017, 76 vd.

25 Campbell 1934, 39.

26 Campbell 1934, 36.

27 Yunanca *diazoma*, Latince *ambulacrum* terimleri oturma sıralarına ulaşmak için kullanılan yürüyüş yolu anlamındadır. Her iki terim de kullanılmakla birlikte en sık kullanılan terim olan *ambulacrum* tercih edilmiştir.

28 Campbell 1934, 36; Humphrey 1986, 459.

29 Campbell 1934, 37.

30 Humphrey 1986, 460. Humphrey, bu tekniğin Tyre hipodromundaki teknikle aynı olduğunu söyler.

Batı *caveada*, içte podyum temeli ile dışta ikinci *ambulacrum* temeli arasında, en içteki temele doğru daralarak uzanan ve kalınlıkları 2,80-1,89 m arasında değişen duvarlar, birbirine ortalama 3,40 m aralıklarla düzenlenmiştir. Temel duvarlarının kuzeye, *sphendoneye* doğru kavis yapması nedeniyle buna uygun olarak mekânların ya da toprak zeminli boşluk odacıkların ölçüleri birbirinden farklıdır. Arena duvarına bitişen birinci sıradaki temellerin oluşturduğu içi boş odacıklar değişken olmakla birlikte ortalama 5x3,80 m, ikinci sıradaki odacıklar 7,50x3,39 m ölçülerindedir. Her bir odacığı oluşturan temeller, üst sıradaki oturma sıralarını taşıyan tonoz strüktürün temelleridir.

Hipodromun kuzeybatısında yürütülen kazılarda, *caveanın* doğusundaki temel planı farklılıklar göstermiş, yeni veriler sunmuştur. Dere taşları ve çimento harçlı *opus caementicium*dan inşa edilmiş hipodrom temelinin toplam genişliği 19,80 m'dir. Kuzey-güney yönünde uzanan dış duvar ve ikinci *ambulacrum*³¹ temeli 2,65 m, buna paralel uzanan *caveayı* bölen iç *ambulacrum* temeli 2,65 m ve en içte arenaya bakan yüzdeki podyum duvar temeli 2,15 m'dir (Resim 4, 5).

Kuzeybatı *cavea* kazısında, temellerin üzerine oturan strüktürün, kesme blok taştan olduğunu gösteren *in situ* kesme blok taş duvar kalıntısı açığa çıkmıştır³². Kesme blok taş duvar kalıntısı, arenaya bitişen podyum duvarında da tanımlanmıştır (Resim 4). Blok taşlar, ortalama 0,70-0,85x0,40x0,40 m boyutlarında olup ince kireç tabakası kullanılarak birbirine bitişik ve birbirini tutan yekpare kesme taş işçiliğinde, doğrudan temel üzerine oturtulmuştur. İnce işçilik gösteren kesme blok taş duvar kalıntısının arenaya bakan yüzünde, podyum duvarının daha sonraki evrede tamirat geçirdiğini gösteren tuğla ve küçük dere taşlarından oluşan ve kireçli bir harçla inşa edilmiş bir duvar bulunmaktadır³³.

Podyumun arkasında yer alan temellerin, iki sıra halinde uzanan içi boş dikdörtgen birimlerinin gösterdiği gibi *cavea* iki katlıdır ve beşik tonozlu konstrüksiyon üzerinde yükselmektedir. Temeller üzerindeki üst yapıya ait, kırık halde *opus caementicium*dan tonoz parçaları ile üst yapıyı taşıyan tonozlara ait birkaç blok taş sırası *in situ* korunmuş halde tanımlanmıştır (Resim 4). Tonoz duvarlarının yerel kireçtaşı blokları kesme taş işçiliğindedir. Tonozlar, dere taşı ve Roma harcıyla; tonozun kavisine ise alt yüzde, kireç taşı blok taşların dizilimini yansıtan tonoz işçiliğinde inşa edilmiştir³⁴.

Bu sonuçlar ile önceki kazı döneminin sonuçları değerlendirildiğinde, hipodromun genel planında temeller üzerine *ambulacrum* ile bölünmüş iki katlı oturma sırasına sahip bir *caveası* olduğu; ikinci bir *ambulacrum*un üst oturma sıralarına ulaşım için uygulandığı anlaşılmaktadır. Kesme blok taştan inşa edilen tonozlar üzerindeki oturma sıraları, yürüyüş yolu *ambulacrum* ile merdivenlere bağlanmakta, böylece dışarı giriş-çıkış sağlanmaktadır. Bu iki yürüyüş yolu, güneyde arenaya açılan yarış başlangıç kapıları olan *carceresin* batı ve doğu köşesindeki kapılara da bağlanmaktadır. Merdivenlerin konumu, iki merdiven arasında yer alan oturma sırası birimine doğrudan geçişi sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. 1930'lu yılların kazı sonuçlarına göre on altı merdivenin *opus caementicium* çekirdeği belirlenmiş ancak 2021 yılı kazı çalışmalarında on

31 Campbell 1934, 37. 1932-1935 yılı kazılarında doğu *cavea* kazılarında da ortaya çıkan bu temel, ikinci *ambulacrum* temeli olarak tanımlanmıştır.

32 Pamir 2016, 373-374.

33 Pamir 2017, 76 vd.

34 Humphrey 1986, 460. Temeller üzerinde yükselen bu duvar ile diğer duvarlar, temeller üzerinde kalan kalıp izlerinden anlaşıldığı üzere, ardışık olarak küçük blok taşlar ve tuğla sıralarından oluşan *opus mixtum* duvarlar olmalıdır. Bu duvar tekniği, Antiokheia'daki diğer yapıların üst strüktürlerinde de görülmektedir.

altı merdiven kalıntısının yanı sıra merdivenlere ait olabilecek kırık halde *opus caementicium*dan merdiven kalıntıları *ex situ* halde tespit edilmiştir. İki katlı *cavea*ya sahip yapının ikinci kata çıkan merdivenleri doğu *cavea*da tespit edilmiş, batı *cavea*da şu ana kadar tespit edilememiştir.

Doğu *cavea*daki merdivenlerin arasındaki mesafe yaklaşık 22 m'dir. 2021 yılı kazı sonuçlarına göre iki merdiven arasında, birbirine bitişik ikili içi boş bölmelerden oluşan üç hat yer almaktadır. 1932-1935 yılı kazı raporlarına göre bu aralık standart olmayıp 6. merdiven ile 7. merdiven ve 8. merdiven ile 9. merdiven arasında dört bölme hattı, kuzeyde 11. ile 12. merdiven ve 12. ile 13. merdivenlerin dönüş yaptığı yerde beş bölme hattı bulunmaktadır. *Cavea*nın dönüş yaptığı yer olan *spheendon*enin ortasında 13. ve 14. merdiven arasında anıtsal kemer olduğundan burada bölme hatları daha dardır (Resim 13). 7. ve 8. merdiven arasındaki mesafenin genişlemesinin nedeni, Circus Maximus'da olduğu gibi burada bir tür tapınak veya bir özel bir mekân olabileceğidir³⁵. Bir diğer öneri ise merdivenler temellerden daha sonra inşa edilmiş ise eşit aralıklarla merdivenlerin yerleştirilmesi, mevcut bölme hattı sırasına uydurmak için bu kısımların geniş mesafeli tutulmuş olmasıdır³⁶. Merdivenler, doğrudan üzerine moloz döküntü ile sağlamlaştırılmış toprak zemine oturmaktadır³⁷. Podyum ve *cavea* temeli ise mevcut zeminden 2,5 m daha aşağıya uzanmaktadır. Merdivenlerin temelini olmayışı, merdivenlerin hipodromun özgün planına daha sonra eklendiğine, temel planından ayrı olarak inşa edildiğine ve farklı inşa evresine işaret etmektedir (Resim 10).

Günümüze ulaşan merdivenlere ait *opus caementicium*un çekirdek kısmı, hava koşullarından zarar gördüğünden en iyi korunmuş merdivenlerden ölçülen yüksekliği 5,90 m'dir³⁸. Merdivenlerin iç çekirdeğinin oturum alanı 4,95x7,61 m'dir (Resim8-9). Bu merdivenlerin oturma sıralarının arasındaki yürüyüş yolunun *ambulacrum*da sonlandığı düşünülürse, *cavea* çukurunun yaklaşık 30° eğimli olması da dikkate alınarak korunmuş merdivenlerin yükseklik ve eğimi düşünüldüğünde bu katın en fazla 11 m olabileceği önerilir³⁹.

Günümüzde merdivenlerin tüm yüksekliği ve basamakların izleri tahribat nedeniyle anlaşılmamakla birlikte, Campbell' e göre bir merdiven ortalama 25 basamaklıdır⁴⁰. Her bir merdivenin arenaya bakan yüzünde, çakıl taşı, beton ve kalıpla yapılmış 0,79x1,45 m ölçüsünde çıkıntılar vardır. Bunlar merdivenin tepesinden 1 m kadar aşağıda sonlanmaktadır. Bu çıkıntılar ile birlikte merdiven çekirdeğinin çevresinin, kesme blok taşlar ile kaplı olduğu, yeni dönem kazılarında ortaya çıkan *in situ* kesme blok taşlardan anlaşılmaktadır. Merdivenin arenaya bakan yüzündeki bu çıkıntılara, kesme kireç blok taşlardan inşa edilen *ambularum* taşıyan duvarların oturduğu anlaşılmaktadır. Bu çıkıntıların ayrıca, yapının ikinci kat oturma sırası (*maenium secundum*/ikinci *cuneus*) cephesinde yer alan kemerleri ya da sütunların oturduğu kaide veya birinci oturma katı (*maenianum primum*/birinci *cuneus*) üzerindeki bir gölgeliği destekleyen kolonları taşıyan eleman olarak kullanılmış olduğu da önerilmektedir⁴¹. Kazı çalışmalarında Korinth başlığı parçası ve kırmızı grenli granit sütun gövde parçalarının bulunması sebebiyle yapıda muhtemelen dış

35 Humphrey 1986, 461.

36 Humphrey 1986, 461.

37 Humphrey 1986, 461; Pamir 2022.

38 Campbell 1934, 37. İlk kazı döneminde merdivenlerin korunagelen yüksekliği 7 m olarak ölçülmüştür.

39 Humphrey 1986, 449.

40 Campbell 1934, 36. Colosseum'da basamak yüksekliği (rıht) 26 cm'dir.

41 Campbell 1934, 37.

yüzde veya ikinci *cavea* ön cephesinde ve ikinci *ambulacrum*da, sütunlu galeri düzenlemesinin olabileceği de dikkate alınmalıdır⁴².

Hipodrom'un dış duvarı, beşik tonoz sırası altındaki bölmelerin her birinin karşısına gelecek şekilde kemerler ile yükselen bir duvar olarak inşa edilmiştir⁴³. Dış duvardaki kemerlerin, üst yürüyüş yolu olan ikinci *ambulacrum*un oturduğu 2,65 m genişlikteki zemin, çakıl ve betonla inşa edilmiş *opus caementicium* temeldir. Kemerlere ait temeller dışında, birkaç blok taş hariç herhangi bir mimari ayrıntı parçası ele geçmemiştir. Dış duvarın inşaatında kullanılan kireç taşı blokların ortalama ölçüleri 0,80x0,50x0,50 m'dir. Dış duvarda iyi korunmuş taş işçiliğini gösteren *in situ* kalıntılara göre ince kireç harç üzerine oturtulmuş bir blok taşın uzun yanı, bir sonraki taşın ise kısa yanı dışa gelecek şekilde sıralar oluşturan, kenet kullanılmayan *emplekton* duvar tekniği ile inşa edildiğini göstermektedir⁴⁴.

Podyum duvarından yukarı doğru yükselen *caveanın* ilk katı olan *maenianum primum* oturma sıralarının boyutları, tonozların ölçüleri ile birlikte hesaplandığında, iki merdiven arasındaki oturma birimi olan *cuneus* 22 m genişliktedir. *Cuneus*da yer alan oturma basamaklarına ait herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. *Caveanın* birinci ve ikinci katı beşik tonozlu konstrüksiyon üzerinde yükselmektedir. İkinci oturma sırası olan *maenium secundum*un en üstünde, bir diğer *ambulacrum* ve galeri yer almaktadır. *Caveanın* ikinci katını taşıyan tonozlar, büyük dörtgen oluşturan ikinci sıra temellerinin üzerine oturmaktadır. İkinci *ambulacrumu* taşımak için inşa edilen kemerli beşik tonozlar, hipodromun dış duvarları ile ikinci kat tonozlarını taşıyan temellerin arasına yerleştirilmiştir. Kazıda ele geçen bronz zıvanalı blok taş sayesinde, iki oturma birimi arasında bir parapet veya parmaklık olduğu düşünülmektedir⁴⁵.

Yapının kuzey ucunda yarım dairesel dönüş yapan *sphendone* temelleri, arenanın uzandığı zeminden yaklaşık 1,50 m daha yüksektedir. Alanda podyum temelleri ve 13, 14, 15 ve 16 numaralı merdivenler *sphendonenin* tam dönüşünü vermektedir. Bu kısımdaki temeller, planlama ve boyut olarak çeşitlilik göstermektedir. *Sphendonenin* dönüşü, arenanın bu kısmında, 71 m çapında dairesel bir alan oluşturmaktadır (Resim 16). Orijinal plandaki bütün diğer elemanların *sphendone* dönüşüne göre kavislendirilmesi gerektiğinden boyutlarda değişimler olmuştur. *Sphendonenin* tam orta kısmında, 14. ve 15. merdivenlerin arasında üç gözlü veya üç kemerli kapı temelleri yer almaktadır⁴⁶.

Kazı raporlarına göre 12. ve 13. merdivenin arasında, merdivenlerin doğusuna doğru *maenianum secunduma* denk düşen yerdeki dikdörtgen temel 4,15 x3,15 m ölçülerinde ve 1,10 m yüksekliğindedir. Onun önündeki kısa bir dikdörtgen bölme 3,85 m uzunluğunda ve 3,15 m genişliğinde olup beton ve moloz dolgudan oluşan temeli ise burada özel bir *tribüne*⁴⁷

42 Humphrey 1986, 451.

43 Campbell 1934, 40. Benzer örnekler: İstanbul Hipodromu, Circus Maximus, Tyre Hipodromu Humphrey 1986.

44 Campbell 1934, 37. Blokların her bir tarafı yontulmuş, köşelere ise ince dişli keserle 8 cm ile 10 cm genişliğinde düz bantlar yapılmıştır. Birçok yerde taşın kaba yüzeyi, taşın kenarlarına doğru bant şeklinde düzeltilmiştir. Diğerlerinde ise 0,1 cm ile 0,5 cm arasında çentikleme ile çukurlaşmış *anathyrosis*i hissettiren kaba yüzey özelliklerine sahiptir; Campbell 1934, 40. Kesme blok taş işçiliği kuzeybatı *cavea*daki yeni dönem kazılarında da tanımlanmıştır.

45 Humphrey 1986, 460; Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri XXI*.6.3 de *Circus*da iki oturma katı arasında parmaklık olduğuna dair bilgi verir.

46 Campbell 1934, 38-39. *Porta Triumphalis* yarış katılanların, yarış bittikten sonra yarış alanını terk ettiği kapıdır.

47 *Tribune* yarışın en iyi izlendiği bölüm olarak değerlendirilen konumdur. Campbell 1934, 38.

düzenlemesinin olabileceğini düşündürmüştür⁴⁸. Ancak *caveanın* tam da *sphendoneye* dönüş yaptığı bu kısımda özel *tribüne* olabilecek bilinen bir örnek yoktur.

Bugün bir evin bahçesinde, toprak altında olan *sphendoneye* ve *kafya* ait temellerin boyutları, 1932-1935 yılı raporları ve yeni dönem kazılarından elde edilen verilere göre tanımlanmıştır⁴⁹. Buradaki dönüşün oluşturduğu kavise göre değişkenlik gösteren *sphendone* temelleri, yapının uzun yanlarındaki temellere göre farklıdır. Podyumun genişliği 3 m'dir ve tonozların altındaki dikdörtgen bölmelere ait dönen duvarların genişliği 2,20 m ile 2,90 m arasında değişmektedir. Dikdörtgen bölmelerin ilk serisi 5,20x2,80 m, ikinci serisi 7,50x3,40 m, *ambulacrum*'un temel genişliği 2,40 m olup hipodromun dış duvarlarının genişliği 2,50 m ile 3 m arasındadır. Podyum temelinin derinliği 2,15 m'den fazladır. 14. ve 15. merdivenler arasında yer alan üç ince uzun bölmeyi kesen *cavea* ve *ambulacrum* temellerinin olmayışı, burada hipodromdan kuzeyde dışa doğru açılan bir kapının varlığını kanıtlamaktadır (Resim 16). Hipodromdan, yarışın bitiminde arenayı terk eden yarışçıların kullandığı kapının kemerlerinin oturduğu temeller arasında üç bölüm bulunmakta; ortadaki arenanın uzun aksı üzerinde dışarı açılan kısımda 3,95 m, arenaya giriş yapılan yerde 3,50 m genişliğindedir. Bunun iki yanındaki açıklıklar ise dışta 3,30 m ve arenaya giriş yapılan yerde ise 2,80 m genişliktedir. Bu üç bölme, *areanadan* dışarı açılan yollar olup üzeri kesme blok taş işçiliğinde tonozlu geçitleri ile *Porta Triumphalis* olarak tanımlanmıştır⁵⁰.

Tonozlu geçitlerin yollarında ,kırık kireç taşları sıkı bir şekilde yerleştirilip üzeri kireçle kaplanmıştır ve yolların yüzeyinde gevşek kırmızı kum mevcuttur. Yol yüzeyinin altında, yol yatağında bulunan MS 4. yüzyıla ait çanak çömlek parçaları ve bir sikke buluntusuna göre⁵¹ bu geçitlerin Konstantin veya belki biraz daha geç döneme dek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kırık kireç taşı, kireç katmanı ve en üstü gevşek kırmızı toprakla kaplı bu yol, kireç taşı bloklardan yapılmış daha erken evreye ait başka bir yol üzerinde uzanmaktadır. Blok taşların altında bulunan Geç Helenistik çanak çömlek parçaları⁵², *sphendonedeki* yol düzenlemesinin Helenistik Dönem'e uzandığını ve yapının Roma öncesine dayanan tarihine dair önemli veriler sağladığını göstermektedir.

Porta Triumphalis'in üst yapısının taş işçiliği yok olmuş fakat 15. merdivenin betonu içinde hâlâ korunan batı kemer ayaklarının blok izleri mevcuttur. Burada da dış duvarın günümüze ulaşan sıralarındaki bloklar gibi *porta triumphalis*'in duvarlarının da *emplekton* teknikte, yüzeyleri ince dişlendirilmiş ve etrafı düzeltilenmiş blok taşlardan inşa edildiği anlaşılmaktadır⁵³. Kireç taşından yapılmış blok taşın ölçüleri 1,35x1,03x0,28 m'dir ve taşın alt yüzünde bronz bağlantı demiri bulunmaktadır⁵⁴. Bu blok taşın, *Porta Triumphalis*'in hemen doğusunda, *maenianum primumdan* podyumu ayıran koruyucu duvara ait olması muhtemeldir. 15 no.lu merdivenin

48 Humprey 1986, 451. Humphrey buradaki düzenlemenin yerinin pek de uygun olmadığını düşünmektedir.

49 Campbell 1934, 37 vd.

50 Campbell 1934, 37. *Porta Triumphalis* olarak tanımlanmıştır. Ancak herhangi bir yazılı kayıt veya belge ele geçmemiştir. Zaferini kutlayan Romalı bir generalin yürüyüşünün başında geçtiği bir kapı anlamında kullanılır: Nisbet 1961, 55; Tacitus, I.8; Cocceianus, LVI.42. Buradaki kullanımı muhtemelen yarış zaferle tamamlayan yarışçının en başta ve diğer yarışçıların onun ardından arenayı terk ettiği kapıdır.

51 Campbell 1934, 39.

52 Campbell 1934, 39.

53 Campbell 1934, 40, fig.11.

54 Bu blok taş 14 no.lu merdivenin önünde podyum duvarının üzerinde açığa çıkarılmıştır.

önünde *ambulacrum*'a ait birkaç blok taş *in situ* olarak ele geçmiştir⁵⁵. *Porta Triumphalis*' in açıldığı 10,5 m genişliğinde doğu-batı yönlü yol ve doğuya yönelmiş birden fazla pışmış toprak künk hattı tanımlanmıştır⁵⁶.

Carceres

Yapının güney tarafında, yarışların başlangıç kapılarının yer aldığı *carceres* bölümü kısmen kazılmış, sadece temellerinin bir kısmı açığa çıkarılabilmektedir. *Carceres* temellerinin bulunduğu kısım bugün modern mezarlık altında kaldığından 1932-1935 yılı kazı raporlarına göre değerlendirilmiştir⁵⁷. Yapının güneyini boylu boyunca hafif kavis yaparak geçen temellerin kalınlığı 6 m'dir. Bu denli sağlam ve ağır bir konstrüksiyon uygulanması, alanın zemin statığı ile ilişkili olmalıdır. Temelin iç çekirdeği *opus caementicium*un, dış ve iç yüzleri 0,50x0,60x0,90 m boyutlarındaki kesme blok taşlarla kaplanmıştır⁵⁸ (Resim 11). Buradaki blok taşların büyük kısmı, muhtemelen yeniden inşa faaliyetlerinde kullanılmak üzere başka yerden alınmıştır. Temelin üzerindeki konstrüksiyon ile ilgili herhangi bir düzenleme izi günümüze ulaşmadığından nasıl bir düzenleme içerdiği bilinmemektedir. Son kazı çalışmalarında, kapılara ait olabilecek mermer kabartmalı bir söve parçasının bulunması, kapı düzenlemesinin varlığına dair önemli ipucu sağlamıştır⁵⁹. Temelin tüm uzunluğu değerlendirildiğinde burada her bir dört atlı arabanın sığabileceği bir başlangıç kompartımanı alacak şekilde en fazla on iki bölme ile merkezde daha geniş bir kapı açıklığı bulunmuş olmalıdır⁶⁰. *Carceres*in her iki ucunun güney cephesinden hafif dışa doğru çıkıntı yapması, buralarda kulelerin olduğunu göstermektedir (Resim 11, 13). Her bir kuleye ait, sadece kuzey yönündeki kemer izleri mevcut olup bunların *Maxentius Circusu*'nda görüldüğü gibi muhtemelen bir giriş olduğu öne sürülmüştür⁶¹. Kulelerin yüksekliği, *cavea*nın yüksekliği ile eşit olmalı ve yürüyüş yolları olan her iki *ambulacruma* açılmalıdır. Hipodromdaki gösteriyi izlemeye gelenlerin, merdivenlerin dışında kulelerden de giriş-çıkış yaptıkları diğer örneklerden bilinmektedir. Ancak, *carceres*in doğu ve batı uçlarındaki bu temeller birden fazla evreye ait olup söz konusu kule ve girişlerin hangi döneme ait olduğu net değildir. *Carceres*deki kulelerin MS 458 yılındaki depremde yıkıldığının antik kayıtlarda bildirilmesi, kulelerin varlığını onaylamaktadır⁶². Batı uzun yanda, *carceres* ile kesiştiği yerde *Porta Pompae* kapısı, taş döşeli alan ve tonozlu geçit yolu kazılar sırasında ortaya çıkarılmıştır⁶³. Bu durum, muhtemelen *Circus*un uzun tarafındaki galerinin, güney uca erişmeden hemen önce sonlanmış olduğunu, buradan kulelere bir girişin olabileceğini düşündürmüştür⁶⁴.

55 Campbell 1934, 40, fig. 11.

56 Humprey 1986, 451.

57 Campbell 1938, 206; Humprey 1986, 451.

58 Humprey 1986, 451.

59 Pamir vd.2024, 123, res.11.

60 Campbell 1934, 40, fig.11.

61 Humprey 1986, 452, fig. 216; Campbell 1938, 206. Bu kısım günümüzde modern yerleşim ve buna ait mezarlık altında kaldığından kazı yapılamamıştır.

62 Pamir 2023, 63; Humprey 1986, 452.

63 Campbell 1938, 206.

64 Humphrey 1986, 452; Campbell 1938, 206.

Euripus (Spina)

Arenada kuzey-güney doğrultusunda uzanan strüktür *euripus (spina)* hem yarış alanını ikiye bölen hem de üzerinde heykel, sunak, dikilitaş, havuz, çeşme gibi su ile ilgili düzenlemeler içeren bir kamusal prestij platformu olarak işlev görmektedir⁶⁵. Yarış pisti arenayı uzunlamasına eşit olarak bölen *euripus*, kısmen kazılmış *meta prima* ve *meta secunda* kısımları ortaya çıkarılmış olup toplam uzunluğu 283 m'dir. İlk kazı döneminde kısmen açığa çıkarılan *euripus* zaman içinde tekrar toprak altında kalmıştır.

2016 ve 2017 yılı kazı çalışmalarında *euripus*un kuzey uç kısmı olan *meta prima* tekrar açığa çıkarılıp tanımlanmıştır. Buna göre kuzey-güney doğrultusunda uzanan *euripus* platformu, *opus caementicium* tekniği ile inşa edilmiş maksimum 6,70 m enindedir. Bu platformu atık su kanalı çevrelemekte olup kanal ile birlikte platformun toplam genişliği 8,30 m'dir (Resim 12). Platformun moloz, dere taşı ve Roma betonu ile inşa edilen *opus caementicium* çekirdek kısmının dış yüzleri, tek sıra hâlinde ortalama 0,40-0,50x0,20-30 m boyutlarındaki kesme kireç taşı bloklar ile kaplıdır. Platformun dış kenarlarında bazı kısımlarda görülen, tuğla ve harçlı geç dönem tamirâtı, bu alanlardaki tahribâtı yansıtmaktadır. *Euripus* podyum temelini iki uzun yanı boyunca atık su kanalları platformdan daha aşağı kotta uzanmakta, kuzey ve güney uçta dönüş yapmaktadır. Su kanalının tabanı tuğlalarla kaplanmış ve kuzey uçta pişmiş toprak su kanallarına bitişmektedir⁶⁶.

Euripus platformunun doğu kenarında, doğudan gelen pişmiş toprak su kanalı platforma bağlanmaktadır. Platformun doğu ve batı kenarlarında, dört noktada belirlenen, sifon düzenlemeleri olarak tanımlanan düzenekler, platformun üzerine su taşıma ve tahliye amaçlı olarak uygulanmıştır (Resim 14-15). *Euripus* platformu üzerinde şimdi mevcut olmayan ancak izleri görülen çeşitli üst düzenleme izleri, su ile ilgili birtakım uygulamalara işaret etmektedir.

*Euripus*un platform ve atık su kanalları ile birlikte tüm genişliği ortalama 8,30-8,40 m, kuzey uçta ise genişliği 7 m'ye düşmektedir. Bu durum *euripus*un, güneyde *carcerese* yakın kısmında daha geniş olduğunu, kuzey uca doğru daraldığını göstermektedir⁶⁷. *Euripus*, yapının eksenine 2° sapma ile orantılı olarak yerleştirilmiş olup *euripus* ile *cavea* arasındaki genişlik güneyde 37 m, kuzeyde 35 m'dir⁶⁸. Güney tarafın geniş tutulmasının nedeni; yarışın güneyden başlaması, 12 atlı arabanın yarış çizgisinden arenaya girişi ve dağılımı ile ilişkili olmalıdır⁶⁹. *Euripus*un kuzey ucu *meta prima* ve güney ucu *meta secunda*, yarım daire biçimindedir. Kazı raporuna göre moloz ve beton dolgulu *euripus* platform temelini altında, daha erken döneme ait temel izleri⁷⁰ ve kurşundan *tabellae defixionum* lanetleme yazıları içeren kurşun levhalar ele geçmiştir⁷¹. Oldukça kısa verilen kazı raporunda *euripus* platform temelini üzerinde ne tür düzenleme olduğu bilinmemektedir. Arkeolojik veriler, platform üzerinde en azından su ile ilgili yapılar olabileceğini göstermektedir.

65 Hunprey 1986, 175-294; Bardill 2010a, 136-140.

66 Pamir 2019, 341-344.

67 Pamir 2020, 350-354.

68 Campbell 1934, 1-2; Humphrey 1986, 452; Pamir 2019, 341.

69 Campbell 1934, 1; Humphrey 1986, 452.

70 Campbell 1934, 2. Çok sayıda kurşundan lanetleme tableti bulunduğunu bildiri sayı vermez; Humphrey 1986, 455'te beş adet lanetleme tableti bulunduğunu bildirir.

71 Downey 1961, 165-198. Antakya ve Daphne kazılarında toplam on beş lanetleme tabletinin bulunduğunu bildirir; Hollmann 2002, 67. Bu tabletlerden biri 61 satır uzunluğunda, Maviler grubunun atlarının isimleri yazılmış olup 36 tanesinin isimleri ile atlara karşı yazılmıştır.

Ayrıca burada bir obelisk olduğu antik kaynaklarda belirtilmektedir⁷². 1933 yılı kazı döneminde, Circusta bir Athena başı bulunmuştur⁷³. Roma Dönemi hipodrom ve circuslarında *euripus*, yarış alanı olan arenayı ikiye bölen bir mimari eleman olmasının yanı sıra yapının en süslü kısmıdır. Üzerine çok sayıda anıt ve heykeller yerleştirilen bu platformlarda, obelisk gibi anıt sütunlar da yer almaktadır⁷⁴. İmparatorluğun propagandasının yapıldığı bu platformlar, imparatorluk ailesi ve kültür ile ilgili heykellerle süslenmiştir⁷⁵. Antiokheia Hipodromunda, antik kayıtlarda geçen obelisk ve kırık hâlde ele geçen Athena başı dışında herhangi bir heykel veya süsleyici eleman şu ana kadar bulunmamıştır. Antiokheia Hipodromunun kendine özgü süsleyici elemanı olan su ile ilgili havuzlar ve/veya fiske, çeşme benzeri düzenlemeler içerdiği, heykellerle süslendiği ve bir obeliski olduğu söylenebilmektedir.

Yapının doğu yanı boyunca, günümüzde modern cadde kaplaması ile kapatılmış kuzey-güney yönde 9,50 m genişliğinde bir yol uzanmaktadır⁷⁶. Kazı raporuna göre yolun kaplama taşları devşirme malzeme olup yaklaşık 1 m kalınlıktaki beton ve moloz dolgu, hafif dışbükey yatak üzerine serpilmiş çimento içine yerleştirilmiştir⁷⁷. Sokağın her iki tarafında, tabanı tuğla kaplı atık su kanalı güneye doğru uzanmaktadır⁷⁸. Hava fotoğrafında, hipodrom boyunca, kuzey-güney yönünde uzanan caddenin tam boyutları görülebilmektedir (Resim 3). Olasılıkla cadde, antik dönemde güneyden merkeze doğru devam etmekte ve hipodromun güneyinden, sağ tarafa A evinin⁷⁹ bulunduğu doğu-batı caddesine geçmekteydi. Hipodromun, kuzey, doğu ve batı yanlarında yol ile sınırlanan bir alana yerleştiği, kentte ızgara plan esasına dikkat eden bir yerleşim planı uyguladığı söylenebilmektedir.

Tarihleme Önerisi

Hipodrom'un kuzeybatısında yürütülen kazı çalışmalarında temellerin üzerinde 4 kullanım ve inşa evresi tanımlanmıştır. İlk değerlendirme sonuçlarına göre günümüz zemini tarım toprağının hemen altında yer alan I. Evre, dolgu tabakasıyla birlikte geç dönem konutlarının varlığını yansıtmaktadır. Bu evreye ait arkeolojik malzeme; sikke, metal, cam, seramik parçalar ve günlük kullanım kaplarına ait parçalar olup bu mimari katmanın MS 5-7. yüzyıllar civarına ait bir konut yerleşimini göstermektedir⁸⁰. Bu evrede 2015 yılında, 103 adet sikkeden oluşan buluntu

72 Downey 1961, 521-522 dipnot 81, Marcellinus 2000, 526 (Momsen Chronc. Min.2.12) 526 depreminde Patrik Epharius' un circustaki obeliskin üzerine düşmesi ile altında kaldığını ve burada öldüğünü bildirir.

73 Elderkin 1934, 49, fig. 1.

74 Örneğin İstanbul At Meydanı olarak da bilinen Konstantinopolis hipodromu spinası üzerinde günümüze üç anıt kalmıştır. Bunlardan biri örme taştan sütun, diğeri üzerinde hiyeroglif yazıtları olan yekpare taştan yapılmış bir Mısır obeliski, üçüncüsü ise Yılanlı Sütun olarak adlandırılan, helezon şeklinde birbirine dolanmış 3 ylıandan oluşan ve Delphi Tapınağından sökülerek İstanbul'a getirilmiş olan bronz sütundur. Apollon kültü ile ilişkili sütunun üzerinde üç ayaklı kazan bulunmaktaydı. Bardill 2010b, 154vd.

75 Konstantinopolis hipodromundaki Mısır obeliskinin mermerden kaidesi üzerinde İmparator I. Theodosius ve ailesinin, imparatorluk görevlilerinin betimlendiği *kathisma* sahnesi, kabartma olarak dört cephede işlenmiştir. Bardill 2010b. 159-164.

76 Campbell 1934, 37.

77 Blokların üzerine bakıldığında taşların boyutlarının 0,98x0,76 m; 0,84x0,50 m; 0,70x0,68 m arasında değiştiği belirtilmektedir.

78 Campbell 1934, 37. En erken tarihli olanı düzgün yüzeyli büyük kiremit plakalar içermektedir. Bu sistemde kiremit levhalar kenarlar dâhil ortalama 0,60 m uzunlukta, kenarlı ucun çapı 0,42 m'dir. 78.

79 Hipodrom kalıntılarının güneyinde ortaya çıkarılan A Evi 1932-1935 kazılarında tanımlanmış, MS 115 yılından Geç Antik Çağ'a kadar uzanan yerleşim katmanlaşması sunmuştur. Fisher 1934, 18.

80 Seramik buluntuların ilk analiz çalışmaları için 1932-1939 yılı kazılarında ortaya çıkan seramiklerin analiz edil-

topluluğu ele geçirilmiş olup sikkeler MS 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁸¹. İlk evrenin daha altında tanımlanan II. Evre’de, yıkım ve yangın izlerinin üzerinde taban kalıntıları tanımlanmıştır. II. Evre kısa süreli bir evre olup III. Evre’nin yoğun kül katmanının üzerindedir. III. Evre, özellikle odacık olarak tanımlanan boşluklu alanda yaklaşık 20 cm’yi bulan kül katmanı kalıntısı ile tanımlanmıştır. IV. Evre ise *opus caementicium* temel kalıntılarının olduğu evredir. Kuzeybatıda ortaya çıkarılan, düzgün kesme taş bloklardan oluşan *emplekton* duvar kalıntıları ve temeller bu evreye aittir. Bu tabakada ele geçen sikkelerin en erkeni Traianus (114-117 baskılı), en geç olanı ise Diocletianus (293-295 baskılı) Dönemi’ne aittir. Hipodrom’un ikinci inşa evresi için en geç tarih, son kullanım tarihi olarak MS 4. yüzyıl başları görünmektedir. Yangın tabakası ile büyük ölçüde tahribata uğrayan Hipodrom’un bulunduğu alanda, yangın tabakasının üzerinde ve Hipodrom’un temelleri üzerinde bulunan bazı blok taşları da birlikte kullanılarak veya kırık blok taşlar kullanılarak konut yerleşimi başlamaktadır. Bu durum, Hipodrom’un bu kısmının en azından MS 5. yüzyıldan sonra kullanılmadığını açıkça göstermektedir. V. Evre ise hipodromun inşasından öncesine veya inşa sürecine aittir. Hipodrom temelleri arasındaki odacıklardan birinde, bir insan iskeleti ile birlikte Helenistik Dönem’e ait bir sikke bulunmuş olup bu evre bu tarih ile tanımlanmaktadır⁸².

1934 kazı sonuçlarına göre yapının temellerinin üst seviyesinin altında, bozulmamış tabakadan gelen MÖ 4. yüzyıldan MÖ 2. yüzyıla kadar tarihlendirilen sikkeler, aynı tabakadan gelen Helenistik Dönem’e ait çanak çömlek parçaları; temellerin beton ve dere taşı dokusu içine karışmış VI. Antiokhus Dionysos (MÖ 144-142) sikkesi, yapının korunagelmış taş işçiliği ve kazı buluntuları MÖ 2. yüzyılı vermektedir. Antik yazar Malalas, Romalı *Quintus Marcianus Rex*’in MÖ 67’de Antiokheia’ yı ziyareti sırasında yeni bir hipodromdan söz etmektedir. Malalas, *...Quintus Marcianus çeşitli gösterileri seyretti ve hayranlıkla oradan ayrıldı. Romalıların kralı Quintus Marcianus, Antakya’da hüküm süren Makedonyalı Philip Barypous’u ziyaret etmek ve Romalılarla anlaşmak için Suriye’deki Antakya’ya geldiğinde, bu eski hipodromun ve eski sarayın inşaat işlerini masrafları kendisine ait olmak üzere yapmıştı...*⁸³ demektedir. Bu kayıt, Antiokheia’da çeşitli oyunların oynandığı mevcut bir hipodrom yapısının zaten var olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Quintus Marcianus Rex’in, söz konusu yapının onarımı ya da yeniden inşası için kendi bütçesinden maddi katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Çanak çömlekler ve *emplekton* duvarların inşası ile çağdaş olan dolgudan ele geçen kandile göre duvarlar, MÖ 150 ve 100 yılları arasına tarihlendirilmiştir⁸⁴. Antiokheia Hipodromu üst yapısının birçok onarım ve restorasyon geçirmiş olduğu, yapının 0,70-0,90 m seviyesinden itibaren yükseltildiği ve tamamen yeniden inşasının MS 4. yüzyılda gerçekleştiği ileri sürülür. Bu süreçte yeni bir beton harç tabakasının tüm temeller üzerine yerleştirildiği, yeni bir kolonadın yapının doğu tarafına eklendiği, yapının doğusundan bir yolun geçirildiği belirtilmektedir⁸⁵. Hipodromun MÖ 1. yüzyıl ortalarında inşa edildiği önermesine Humphrey karşı çıkmakta ve anıtsal hipodromun MS 1. yüzyıl sonu veya 2. yüzyılın ilk yarısı içinde inşa edilmiş olduğunu

diği yayınlara başvurulmuştur: Waage 1938a, 58-66; Waage 1938b, 67-72; Comfort 1948, 37-41; Heyes 1972.

⁸¹ Pamir 2017, 372.

⁸² Pamir 2018, 77.

⁸³ Malalas *Chronic.* IX.21 (p.225)

⁸⁴ Campbell 1934, 40.

⁸⁵ Campbell 1934, 37.

ileri sürmektedir⁸⁶. Hipodromun planlanmasında çağdaşı Circus Maximus etkisi olduğunu ve ona göre modellendiğini söyler. İmparator Traianus'un, MS 115 yılındaki büyük Antiokheia depremi sırasında kentte bulunduğu antik kaynaklarca bilinmektedir. Deprem sonrasında Traianus tarafından başlatılan kapsamlı imar faaliyetleri kapsamında, depremde zarar gördüğü düşünülen eski hipodromun yerine, günümüzde kalıntıları izlenebilen anıtsal hipodromun bu tarihten sonra inşa edilmiş olması muhtemeldir (Resim 17)⁸⁷. *Euripus* platformunun üzerindeki su ile ilgili düzenlemeler muhtemelen bu inşa evresine aittir. *Euripus* platformunda bulunan fiske, çeşme ve havuz düzenlemeleri, dönem mozaiklerinde yer alan tasvirler aracılığıyla bilinmektedir⁸⁸.

Euripus platformunun üzerindeki yeniden inşa-tamirat izleri ile hipodromun kuzeybatısındaki arkeolojik veriler, MS 4. yüzyılda yeniden inşa veya restorasyon geçirdiğini doğrular niteliktedir. Eski hipodrom olarak adlandırılan hipodrom, MS 458 depreminde Ada mevkiinde bulunan tüm yapılar gibi tamamen yıkılmıştır⁸⁹. Yazılı bir kaynakta ise *euripus* üzerindeki obeliskin 526 yılı depreminde düştüğü belirtilir⁹⁰. Procopius, 540 yılında Antiokheia'ya yapılan Sasani saldırılarında, hipodromun bulunduğu yerde kenti savunmak için büyük savaş verildiğinden bahseder⁹¹.

Sonuç olarak mevcut planına göre; yapı; kuzey-güney aksı üzerinde, kuzeyde *sphendone*, güneyde *carceres* ve yapıyı U biçiminde kuşatan iki katlı cavea ile iç kısımda arenayı bölen *euripus* birimlerinden oluşmaktadır. Yapının iki katlı caveası dıştan içe doğru, dış yüzde kemerli-tonozlu duvarlar ile desteklenmekte, içte ise ağır podyum duvarı ile sınırlanmaktadır. Yapının dıştan dışa tüm ölçüleri 513x115 m'dir. Yapının arenası 492,5 m uzunlukta, genişliği en dar yer olan kapıların önünde 70 m, orta kısımda ise 75 m arasında değişmektedir. *Euripus* uzunluğu 283 m, genişliği 8,3-8,4 m arasındadır. Yapının temellerinin tamamı, merdivenleri ve oturma sıralarını taşıyan kemerleri *opus caementicium* iç dokusu, kesme blok taşlarla kaplanmıştır. Kuzeyde *sphendonenin* olduğu yerde üç kemerli kapı *porta triumphalis* yer almaktadır. Yapının güney tarafında *carceres* kavisinin iki ucunda, iki kule ve iki kapı *porta pomphae* yer almaktadır. Yapının doğu tarafında merdivenler mevcut iken batı tarafında merdiven kalıntısı şimdiye dek tanımlanmamış olup burada ne tür bir düzenleme olduğu henüz bilinmemektedir. Antiokheia'da her dört yılda bir yapılan yerel olimpiyat oyunları MS 4. yüzyıla kadar imparatorluk destekleri ile düzenlenmiştir⁹². Bu oyunlar içinde atlı araba yarışları en popüler yarış olmuştur. Zaman zaman bu oyunlar isyanlarla kesintiye uğrayarak yasaklanmıştır. Hipodromda düzenlenen bu oyunlar; deprem, yasaklamalar, yıkım ve yangın gibi olumsuzluklara rağmen 6. yüzyıla kadar

86 Humphrey 1986, 455.

87 Humphrey 1986, 459; Pamir 2023, 48-55.

88 Hadjichristofi 2018. MS 4. yüzyıla tarihlendirilen Kıbrıs Akaki mozaik döşemede hipodrom ve at yarışı, hipodrom spina platformu üzerinde fiske ve havuzlar gösterilmiştir. Bu tasvirde anlatılan hipodromun Roma'daki Circus Maximus olabileceği, muhtemelen araba yarışında kazanan kişinin başarısını anlattığı önerilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Circus Maximus'ta *spina/euripus* üzerinde herhangi bir su düzenlemesini gösterir veri yoktur. Humphrey 1986, 175 vd. Akaki mozaikinde tasvir edilmiş hipodromun *spina* platformu üzerindeki su düzenekleri Antiokheia hipodromunu akla getirmekte; yarış sahnesindeki hipodrom tasvirinin, MS 4. yüzyılda Doğu Akdeniz'de yerel olimpik oyunlar düzenlenen Antiokheia Hipodromu olması muhtemeldir. Bir diğer *spina* üzerinde su düzenlemeleri içeren hipodrom tasviri Lyon'da Saint Romain en Gal Müzesinde sergilenmektedir: Ballmell-Darmon 2017, 179 fig. 228.

89 Downey 1961, 476.

90 Downey 1961, 521-522 dipnot 61.

91 Humphrey 1986, 459 dip not 25; Procopius, *Pers.* 2.8.11 ve 17.

92 Humphrey 1986, 460. Lokal olimpiyat oyunlarına 17 kent katılmaktaydı.

aralıklarla devam ederek sportif faaliyetlerin ve sosyal hayatın merkezi olmuştur. 2022 yılı kazılarında ortaya çıkarılan Hipodromun güneybatısındaki sosyal ve eğlence mekânlarına ait kalıntılar ile ele geçen arkeolojik malzeme bunu desteklemektedir⁹³. Hemen doğusundaki aynı inşa tekniğini yansıtan anıtsal podyumlu tapınaktan (113x75 m) 160 m'lik mesafededir (Resim 2). Aynı dönemde planlanmış bu iki kamusal yapı, kentin en parlak olduğu dönemin yapıları olarak birlikte planlanmışlardır.

Mevcut hipodrom ve Helenistik Dönem ilişkisi, ele geçen buluntular dışında kesin olarak söylememese de hipodromun Helenistik Dönem'deki varlığı antik kaynaklardan bilinmektedir. Kazı çalışmalarında mevcut temellerin altında bir yapının varlığına dair veri ele geçmemiştir. Yapının bu hâliyle MS 2. yüzyılın ikinci yarısından daha erkene tarihlendirilmesi için arkeolojik veriler yeterli değildir.

Yeni dönem kazı çalışmalarında Geç Helenistik Dönem çanak çömlek ve sikke buluntular ele geçmişse de mimari olarak bunu destekleyecek bir veri henüz elimizde yoktur. Hipodrom kuzeybatı temel üzerinde ele geçen Traianus sikkeleri, bu bağlamda yapının en azından bu tarihte inşa edildiğini veya inşasının başlamış olduğu önermemizi doğru kılmaktadır.

Hipodrom temelleri üzerinde yer alan konut temellerinin altında ele geçen sikkelerin ve seramik buluntularının ağırlıklı MS 3-4. yüzyıllara ait olduğu görülmektedir. Geç dönem yapılaşmasının altından ele geçen MS 4. yüzyıla ait sikke grubunun, yıkıntı ve yangın tabakasının altından çıkmış olması hipodromun 4. yüzyılda geçirdiği tahribatı desteklemektedir. Bu tahribatın ardından yapı yeniden inşa ve tamirat görerek kullanılmaya devam etmiştir. Hipodromun MS 6. yüzyıla kadar at yarışları için kullanıldığı antik kaynaklardan anlaşılmaktadır⁹⁴. Yapı MS 4.yüzyılda esaslı bir onarımdan geçirilmiş, muhtemelen doğu *cavea*daki merdivenler ve doğu *cavea* temelleri ile *euripus* platformu üzerindeki gevşek çimento harçlı ve moloz taşlı üst katman, bu döneme ait olmalıdır.

Yeni dönem kazı çalışmalarında hipodromun batı tarafında, hipodrom temelleri üzerine oturan, en erken MS 4. yüzyıldan ve ağırlıklı olarak MS 5. yüzyıldan itibaren konutların inşa edilmiş olması, hipodromda MS 5. yüzyıldan itibaren büyük onarım faaliyetlerinin olmadığını, mevcut hâli ile kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Yazılı kaynaklarda belirtilen 458 yılındaki depremde⁹⁵ ve 526-528 yıllarında yaşanan depremlerde⁹⁶, hipodromun tamamen kullanım dışı kalmış olması arkeolojik verilerle de örtüşmektedir. MS 458 yılındaki depremin ardından yapının zayıf ve kalitesiz işçilikli tamirat izleri, hipodromun restorasyonu için fazla gayret sarf edilmediğini, yapının geçici tamiratlarla kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir.

Yapının kullanım dışı kaldığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte, hipodromun MS 5. yüzyılda konutların inşası ile en azından bu dönemde muhtemelen mevcut hâli ile işlev gören, at yarışı yapılan alan olduğu; tahribatın ardından mimari bir anıt olarak yeniden inşa edilmediği söylenebilir. At yarışları, MS 540'ta yaşanan Sasani işgalinden sonra bir süre daha

93 Pamir vd. 2024, 105-123.

94 Humphrey 1986, 458-459.

95 Downey 1961, 477vd: Bu deprem sırasında Hipodrom yakınlarındaki sarayın iki bölümü yerle bir olmuş; sarayın ön kısmında bulunan anıtsal giriş *tetrapylon*, sütunlu cadde ve yakın çevresindeki yapıların büyük tahribat gördüğü antik kayıtlarda anlatılır. Bu deprem özellikle Hipodromun da içinde yer aldığı Ada mevkinde büyük tahribat yapmıştır.

96 Downey 1961, 521-533.

devam etmiş ve en son MS 610 yılında tamamen sona ermiştir. Kentin en yıkıcı depremleri MS 526 ve 528 yıllarında yaşanmış olup bu depremlerde tahrip olan hipodromun olduğu hâliyle bırakıldığı, hipodroma ait mimari malzemenin buradan taşınarak Justinian Dönemi'ndeki imar faaliyetlerinde ve sonrasında kullanıldığı⁹⁷ çok az ele geçen kesme blok taşlara karşın taşınamayacak malzeme olan *opus caementicium* temeller ve merdiven kalıntılarına dayanılarak önerilebilir.

Yazar Katkıları/Writer Contributions

Çalışmanın Tasarlanması/Planning of the Study	Yazar/Author-1 (%70) - Yazar/Author-2 (%30)
Veri Toplanması/Collecting Data	Yazar/Author-1 (%70) - Yazar/Author-2 (%30)
Veri Analizi/Data Analysis	Yazar/Author-1 (%70) - Yazar/Author-2 (%30)
Makalenin Yazımı/Writing the Article	Yazar/Author-1 (%70) - Yazar/Author-2 (%30)
Makale Gönderimi ve Revizyonu/ Submission of the Article and Revisions	Yazar/Author-1 (%70) - Yazar/Author-2 (%30)

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir / The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

ETİK BEYAN/ETHICAL STATEMENT

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

⁹⁷ Pamir 2023, 76 vd.

KAYNAKLAR**Ammianus Marcellinus**

Ammianus Marcellinus. *History, Volume II: Books 20-26*. Trans. John C. Rolfe, Loeb Classical Library 315, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1940.

Balmelle-Darmon 2017

Balmelle, C.-Darmon, J. P., *La Mosaique Dans Les Gaules Romaines*, Edition Picard, Paris.

Bardill 2010a

Bardill, J., “Konstantinopolis Hipodromu’nun Mimarisi ve Arkeolojisi”, *Hippodrom/Atmeydanı İstanbul’un Tarih Sahnesi*, ed. B. Pitarakis, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 91-148.

Bardill 2010b.

Bardill, J., “Konstantinopolis Hipodromu’nun Anıtları ve Süslemeleri”, *Hippodrom/Atmeydanı İstanbul’un Tarih Sahnesi*, ed. B. Pitarakis, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul, 149-184.

Campbell 1934

Campbell, W. A., “The Circus”, *Antioch on the Orontes I The Excavation 1932*, ed. G. W. Elderkin, Princeton University Press, Princeton.

Campbell 1936

Campbell, W. A., “The Third Season of Excavation at Antioch-on-the-Orontes”, *American Journal of Archaeology*, 40/1.

Campbell 1938

Campbell, W. A., “The Fourth and Fifth Seasons of Excavation at Antioch-on-the-Orontes: 1935-1936” *American Journal of Archaeology*, 42/2.

Cocceianus

Cocceianus, Cassius Dio, *Dio’s Roman History*, trans. E. Cary–H. B. Foster–W. Heinemann, Harvard University Press, London, 1914.

Comfort 1948

Comfort, H., “Imported Western Terra Sigillata”, *Antioch on the Orontes IV/1*, ed. F. O. Waage, Princeton University Press, Princeton.

Downey 1961

Downey, G., *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton University Press, Princeton.

Fisher 1934

Fisher, C. S., “Bath B, House A and the Roman Villa”, *Antioch on the Orontes I The Excavations of 1932*, ed. G. W. Elderkin, Princeton University Press, 8-18.

Hadjichristofi 2018

Hadjichristofi, F., “All the pretty horses: une mosaïque recemment decouverte a Akaki (Chypre) representant une scene de cirque”, *Proceedings of the 14th Conference of the AIEMA*, ed. D. Michaelides, Nicosia, Cyprus.

Heyes 1972

Heyes, J. W., *Late Roman Pottery*, The British School at Rome, London.

Humphrey 1986

Humphrey, J. H., *Roman Circuses Arenas for Chariot Racing*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Lancaster 2005

Lancaster, L. C., *Concrete Vaulted Construction in Imperial Period*, Cambridge University Press.

Luckenbill 1926

Luckenbill, D. D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Vol. I, The University of Chicago Press.

Malalas 1986

Malalas, Johannes, *The Choronicle of Johannes Malalas*, trans. E. Jeffreys–M. Jeffreys–R. Scot, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

Nisbet 1961

Nisbet, R. G. M., ed. *M. Tulli Ciceronis, In L. Calpurnium Pisonem oratio*, Oxford University Press, Oxford.

Pamir 2008

Pamir, H., “Antakya (Antiocheia ad Orontes)’daki bazı Hamam Yapılarının Yeniden Değerlendirilmesi F Hamamı, Narlıca Hamamı ve Çekmece Hamamı”, *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı Euergetes*, C II, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 945-962.

Pamir 2011

Pamir, H., “Antakya’nın İlk Çağ Tarihi: Antiokheia ad Orontes (Asi Kenarındaki Antiokheia ya da Asi Antiokheiası)”, *Hatay Kültür Envanteri C1*, ed. N. Yastı, , T.C. Hatay Valiliği, Hatay.

Pamir 2014a

Pamir, H., “Archaeological Research in Antioch On The Orontes And Its Vicinity: 2002-2012”, *Antioch on the Orontes: Early Explorations in The City Of Mosaics/Asi’deki Antakya: Mozaikler Şehrinde İlk Araştırmalar*, ed. S. Redford, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Pamir 2014b

Pamir, H., “Antakya Kent İçi Kurtarma Kazıları”, *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya, 101-114.

Pamir 2014c

Pamir, H., “Antakya, Altınözü, Yayladağı Yüzey Araştırmaları”, *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, ed. A. Özfirat-Ç. Uygun, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya.

Pamir 2015

Pamir, H., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2013”, *36. Kazı Sonuçları Toplantısı C III*, Ankara, 271-294.

Pamir 2017

Pamir, H., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2015”, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı C III*, Ankara, 371-394.

Pamir 2018

Pamir, H., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2016”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı C II*, Ankara, 75-88.

Pamir 2023

Pamir, H., “Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi’nde Antiokheia/Antakya’ da Yaşanan Depremlerin Etkileri ve İmar Faaliyetleri”, *İnter Disipliner Yaklaşımla Hatay’da Afet Deneyimi, 6 Şubat Depremi Tarihe Not Düşmek*, ed. V. Eren, Nobel Yayıncılık, 33-92.

Pamir vd. 2019

Pamir, H.–Işıklıkaya Laubscher, I.–Bilgin Henry, A., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2017”, *40. Kazı Sonuçları Toplantısı C II*, Ankara, 339-362.

Pamir vd. 2020

Pamir, H.–Işıklıkaya Laubscher, I.–Bilgin Henry, A., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları”, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı, C II*, Ankara, 349-370.

Pamir vd. 2022

Pamir, H.–Işıklıkaya Laubscher, I.–Bağlıbel, S.–Kocaman Sakin, B., “Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları 2019-2020 Yılı Çalışmaları”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları C II*, Ankara, 387-408.

Pamir-Sezgin 2016

Pamir, H.–Sezgin, N., “The Sundial and Convivium Scene on the Mosaic from the Rescue Excavation in a Late Antique House of Antioch”, *Adalya, XIX*, 251-280.

Pamir vd. 2024

Pamir, H.–Kocaman Sakin, B.–Öncü, K.–Öncü, M.–Kayaş, P., “Antakya Hipodrom ve Çevresi 2022 Yılı Çalışmaları”, *43. Kazı Sonuçları Toplantısı C II*, Ankara, 105-123.

Procopius

Procopius, *History of the Wars, Volume I: Books 1-2. (Persian War)*. Trans. H. B. Dewing. Loeb Classical Library 48. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1914.

Stillwell 1938

Stillwell, R., “Outline of the Campaigns”, *Antioch on the Orontes II: The Excavations of 1932-1936*, ed. R. Stilwell, Princeton University Press, Princeton.

Tacitus

Tacitus, Cornelius, *Annales ab excessu divi Augusti*, trans. C. D. Fisher, Clarendon Press, Oxford, 1906.

Tzetztes 2015

Tzetztes, *Chiliades or Book Histories*, trans. A. Untila–G. Berkowits–K. Ramiotis–V. Dogani–J. Alexander–M.S. Fadhlurrahman–N. Giallousis–O. Silva, Mitologia em Portugues.

Waage 1938a

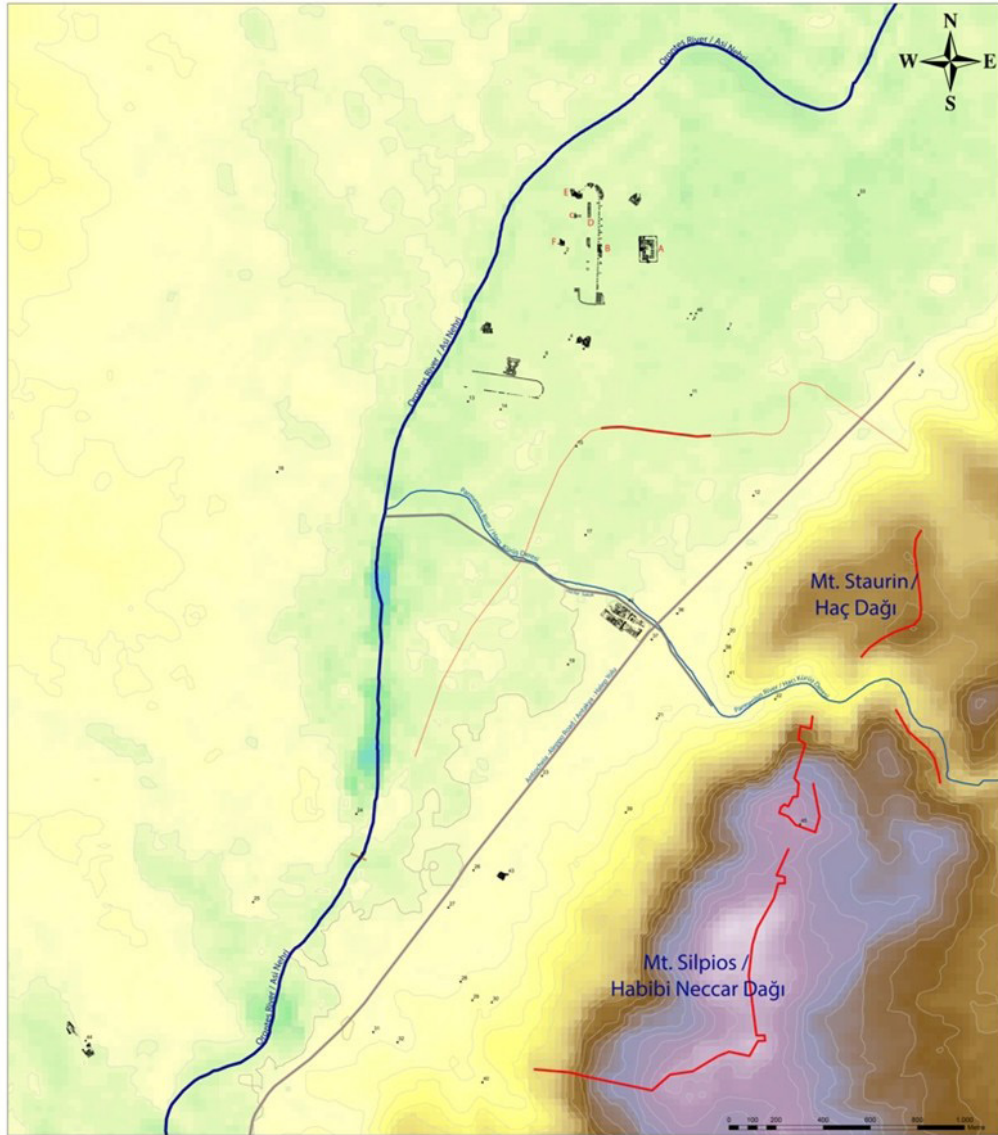
Waage, F. O., “Lamps”, *Antioch on the Orontes I The Excavations of 1932*, ed. G. W. Elderkin, Princeton University Press, Princeton.

Waage 1938b

Waage, F. O., “Pottery”, *Antioch on the Orontes I The Excavations of 1932*, ed. G. W. Elderkin, Princeton University Press, Princeton.

Ward-Perkins 1979

Ward-Perkins, B., *Roman Architecture*, Electa editrice, Milano.

EKLER**ANTAKYA ANTİK DÖNEM TOPOĞRAFİK HARİTASI**

Çizim: Kameran Öncü

LEJANT**ANTAKYA HİPODROM VE ÇEVRESİ****KAZI KAMPANİLERİ ÇALIŞKAN ALANLARI**

- A-Tapınak Kazı Alanı
- B-Hipodrom Doğu Cevre Kazı Alanı
- C-Hipodrom Batı Cevre Kazı Alanı
- D-Hipodrom Spina Kazı Alanı
- E-Hipodrom Kuzeybatı Cevre Kazı Alanı

FRANJİ DÖNEMİ KAZILARI

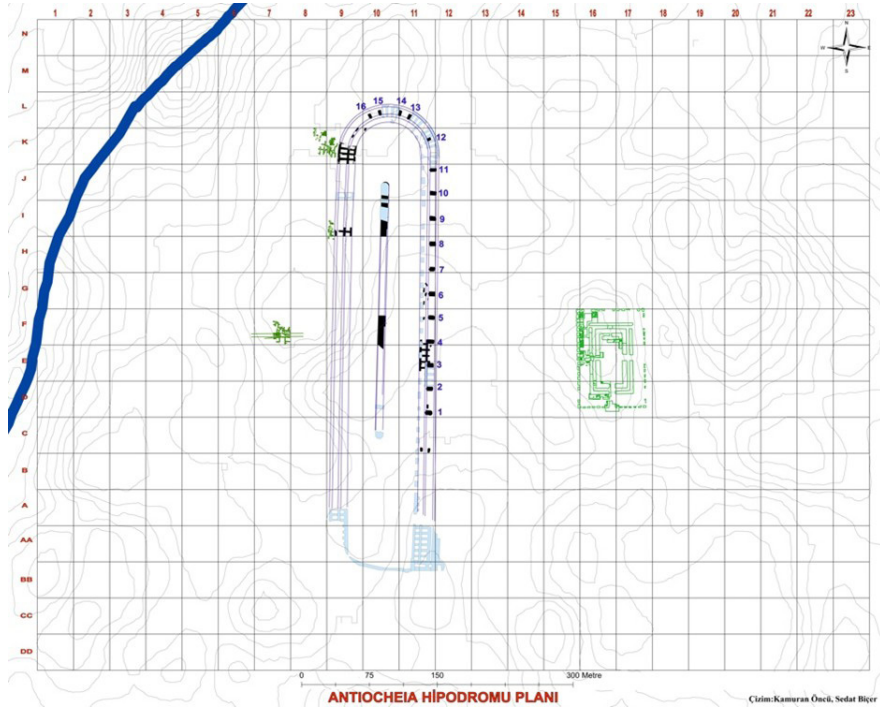
- 1 E Hamamı
- 2 Hipodrom
- 3 Tapınak
- 4 B Hamamı
- 5 A Hamamı
- 6 Arşın Evi
- 7 Mimarî Kaldırı
- 8 D Hamamı
- 9 Mimarî Kaldırı
- 10 C Hamamı
- 11 Mimarî Kaldırı
- 12 Mimarî Kaldırı

- 13 Stadyum
- 14 Kule Kaldırı
- 15 Justinianus Duvarı
- 16 Kule
- 17 Mimarî Kaldırı
- 18 Mimarî Kaldırı
- 19 Mimarî Kaldırı
- 20 Kharos Kabarması
- 21 Tiyatro Kaldırı
- 22 Demirkapi
- 23 Sokak Kazısı No 3
- 24 Mezarcık Alanı
- 25 Mezarcık Alanı
- 26 Sokak Kazısı No 1
- 27 Sokak Kazısı No 2
- 28 Mezarcık Alanı
- 29 Mezarcık Alanı
- 30 Mezarcık Alanı
- 31 Mimarî Kaldırı
- 32 Sordak Alanı

KENT KÜLTÜRÜ KAZILARI

- 33 Mezarcık Alanı
- 34 Kule
- 35 Sokak Kazısı No 3
- 37 Sokak Kazısı No 4
- 38 Anıtsal
- 39 Mimarî Kaldırı
- 40 Mimarî Kaldırı
- 41 Saint Pierre Kilisesi
- 42 Müze Olal Projesi Kurulma Kazısı
- 43 Tiyatro Projesi Kurulma Kazısı
- 44 Dehne Alı Geçit Projesi Kurulma Kazısı
- 45 Antakya Kaldırı
- 47 Köprü
- 48 Ocul Alanı Sordak Kazısı

Resim 1. Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı topografik haritası

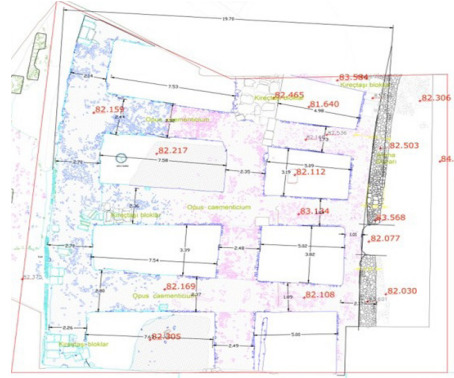
Resim 2. Hipodrom kazısı genel vaziyet planı (1932-1935 yılı çalışmaları açık renk ile 2013 yılı itibariyle yapılan çalışmalar koyu renk ile gösterilmiştir)

Resim 3. 1932-39 yılı Antakya Hipodrom ve Çevresi kazısı hava fotoğrafı /1119 no.lu Princeton visual resource collection izniyle

Resim 4. Kuzeybatı cavea opus caementicium temeller

Resim 5. Kuzeybatı cavea opus caementicium temellerin çizimi

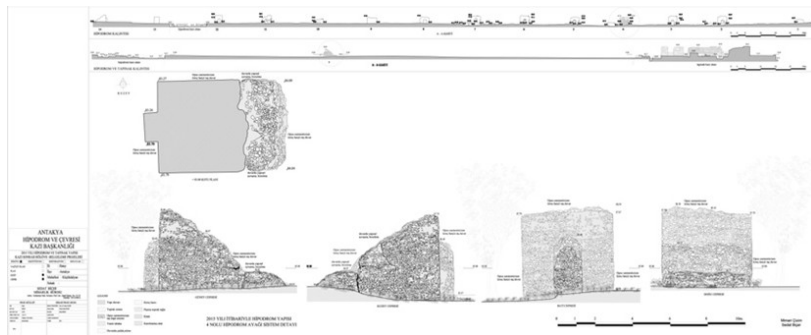
Resim 6. Hipodrom-Batı cavea alanı genel görünümü

Resim 7. Hipodrom- Doğu cavea alanı genel görünümü

Resim 8. Doğu tribün-merdiven opus caementicium dokusu

Resim 9. Hipodrom yapısı - 4 no.lu Hipodrom ayağı sistem detayı

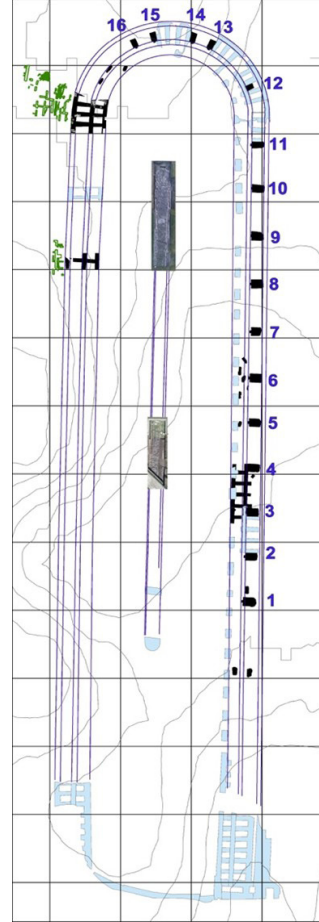
Resim 10. Doğu cavea- toprak zemin
üzerindeki 2. kata çıkan merdivenlerinin iç
çekirdeği

Resim 11. Carceres ve caveanın güneybatı
köşesinden görünüm, 2393 no.lu Princeton
visual resource collection izniyle

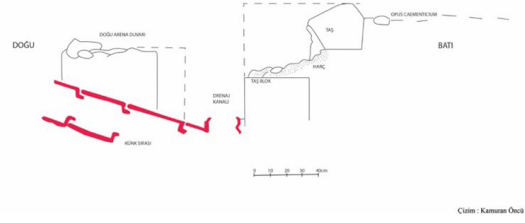
Resim 12. Spina kuzey açması

Resim 13. Spina kuzey ve güney
açmalarının plan üzerindeki görünümü

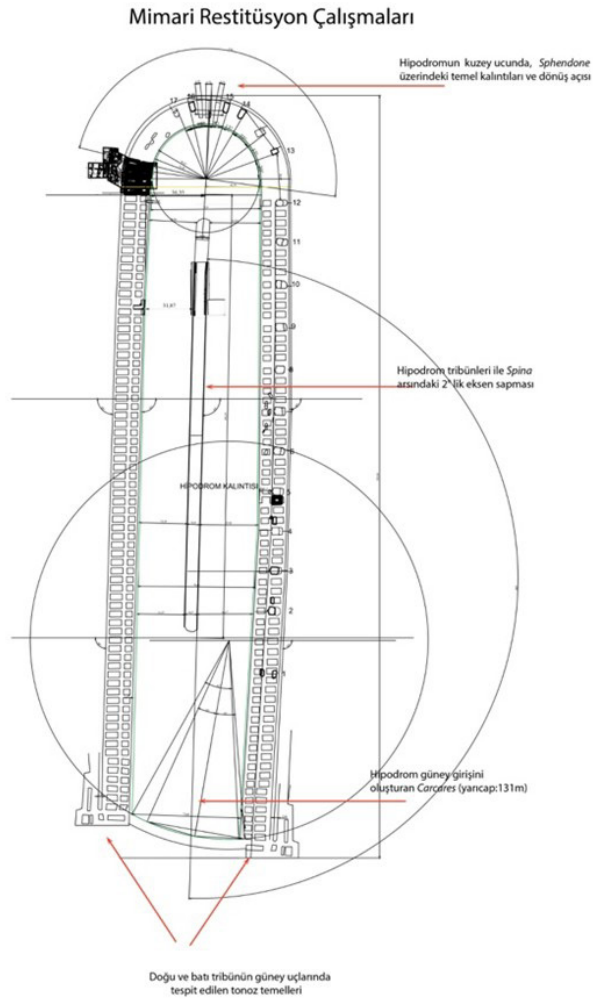

Resim 14. Spina platformuna bağlanan pişmiş toprak sifon düzenlemesi

Çizim: Karaman Öncü

Resim 15. Spina sifon düzenlemesi çizimi

Çizim: Mesut Dağhan, Mert Rifaioğlu

Resim 16. Hipodrom mimari analiz çizimi

Resim 17. Hipodrom restitüsyon önerisi